

CIRCULAȚIA VALORILOR UNIVERSALE ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ VECHĂ

Simona Galațchi

Lucrarea de față îți propune să investigheze care este măsura în care „valorile universale” pătrund în spațiul cultural românesc prin traduceri realizate în secolele XV-XVIII. Plecând de la premisa că traducătorul operează cu un sistem de selecție valoric atunci când alege să traducă o lucrare sau alta și că, pe lângă acest criteriu valoric, are în vedere și receptorul (utilitatea demersului său)¹, vor fi trecute în revistă câteva momente importante ale traducerilor făcute în literatura română veche. „Traducerile, înțelese ca o activitate culturală, au avut un loc central în întrepătrunderea dintre global și local de-a lungul istoriei”². Pentru începuturile culturii române, ele reprezintă (și) un indiciu legat de nevoile și așteptările cititorilor de la acel moment.

Considerații metodologice

Rămânând în domeniul selecției pe criterii de valoare, în multitudinea de definiții date *valorii* (în domenii diferite precum studii culturale, sociologie, antropologie, psihologie, științe politice, economie și, nu în ultimul rând, literatură și arte), identificăm două direcții: a.) valoarea trimite la acele convingeri, principii, idei care funcționează drept criterii de alegere a unor acțiuni (individuale sau colective); b.) valoarea este dată de acele calități sau caracteristici care atribuie greutate și semnificație (pozitivă) unui lucru sau fenomen.³ Valorile „reprezintă idei-cheie pentru o cultură anume, îndeplinesc anumite funcții pentru societate sau sunt incluse în sisteme ideologice ale puterii”⁴. Ele trebuie văzute în contextul social, istoric și geografic, având permanent în minte cine definește și articulează „valoarea”, de ce în acel moment, de ce în acel context (geografic,

---

¹ O interesantă incursiune în problematica traducerii (în special dimensiunea creativă a traducerii), a circulației și receptării traducerilor o oferă volumul editat de Brian Nelson; Brigid Maher, *Perspectives on Literature and Translation. Creation, Circulation, Reception*, New York and London, Routledge, 2013. Atrage aici atenția eseul lui Sean Cotter despre Lucian Blaga, unde se arată că practica de traducător a lui Blaga, în special din Rainer Maria Rilke, a determinat preluarea de către poetul L. Blaga, în opera sa, a unor forme (teme, motive, idei) aflate în circulația imaginarului european.

² *Idem*, p. 5.

³ A se vedea: Randall Mason, *Assesing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices*, în Marta de la Torre (ed.), *Assesing the Values of Cultural Heritage. Research Report*, Los Angeles, The Getty Conservation Institute, 2002, p. 7 și Chris Barker, *The SAGE Dictionary of Cultural Studies*, London-Thousand Oaks-New Delhi, SAGE Publications, 2004, p. 206.

⁴ Jennifer L. Croissant, *Values*, în William A. Darity Jr. (ed. in chief), *International Encyclopedia of the Social Sciences, 2nd Edition*, vol. 8: Sociology, Parsonian-Vulnerability, Detroit-New York-San Francisco, Macmillan Reference USA, 2008, p. 581.

social, cultural, antropologic, religios ș.a.). Reluând o definiție a lui Clyde Kluckhohn⁵, Geert H. Hofstede sintetizează, arătând că valoarea este „o tendință generală prin care anumite stări de lucruri sunt preferate altora”⁶. În plus, este îndeobște recunoscut că variabilele legate de timp și de context determină caracterul schimbător, deci relativ, și subiectiv al valorii. În disputa din jurul relativismului cultural, Claude Lévi-Strauss subliniază: „Relativismul cultural afirmă că nici o cultură nu are criterii absolute de judecare a activităților altei culturi în termeni de «jos» sau «nobil». Totuși, fiecare cultură poate și ar trebui să aplice aceste judecăți propriilor ei activități, deoarece membri ei sunt deopotrivă actanți și observatori.”⁷ (trad. mea) Semnificația culturală asociată unui produs cultural (fie acesta patrimoniu cultural construit, patrimoniu intagibil, operă literară sau operă de artă) este judecată potrivit unor tipologii ale valorii culturale care au drept numitor comun următoarele: valoarea estetică/artistică, valoarea culturală/simbolică, valoarea istorică, valoarea spirituală/religioasă, raritatea, autenticitatea, valoarea de folosință⁸. Experții afiliați UNESCO (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) și cercetătorii care se ocupă de problemele de patrimoniu sunt cei care au analizat în profunzime, în ultimele decenii, aceste probleme metodologice care, în opinia mea, trebuie luate în considerare atunci când vorbim de „valoare”, în general, și mai ales când discutăm de „valoare universală”. Carta de la Burra (la capitolul de Instrucțiuni Practice intitulat „Înțelegerea și evaluarea semnificației culturale”), document ce sintetizează întâlnirea experților ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), din 2013, Australia, explicitează de asemenea următoarele categorii valorice: valoarea estetică, valoarea istorică, valoarea științifică, valoarea socială și

---

⁵ Antropologul american Clyde Kluckhohn afirmă: „O valoare este un ansamblu de idei, explicit sau implicit, caracteristic unui individ sau unui grup, (idei) despre/în legătură cu ceva ce este dezirabil (și) care influențează selecția operată în cadrul unor categorii disponibile, mijloace sau finalități ale unor acțiuni disponibile” (trad. mea *apud* Geert H. Hofstede, *Culture's Consequences*, 2001, p. 5).

⁶ Geert H. Hofstede, *Culture's Consequences. Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*, Thousand Oaks-London-New Delhi, SAGE Publications, 2001, p. 5.

⁷ V. Claude Lévi-Strauss; Didier Eribon, *De près et de loin*, Paris, Éditions Odile Jacob, 1988, p. 229.

⁸ Exemple ale tipologiei valorilor culturale pot fi găsite în Stephen Bond; Derek Worthing, *Managing Built Heritage. The Role of Cultural Values and Significance*, ed. a 2-a, Chichester, Wiley-Blackwell, 2016, p. 64. La aceste valori aici menționate se adaugă și altele (unele specifice patrimoniului construit, cum ar fi valorile ecologice, valorile de mediu, valori recreative, educative etc.), definite la secțiunea *Categorii ale valorii*, pp. 66-73.

valoarea spirituală⁹. În bună măsură, aceste definiții pot fi extinse la traducerile din literatura/cultura română veche.

Conceptul de „valoare universală” încearcă să transgreseze toate aceste variabile (timp, spațiu, context istoric, cultural etc.): tot ce este *specific* mergând spre *general*, tot ce este *diferit* mergând spre *similar*, tot ce este *variabil* mergând spre *neschimbător*, *constant*, tot ce este *contingent* și *particular* mergând spre *esențial*¹⁰. Încercând să elaboreze un punct de vedere oficial care să lămurească problema „valorii universale” remarcabile (“outstanding universal value”), conceptul-cheie cu care operează organismele UNESCO, experții au constatat dificultatea „prinderii” unor definiții și criterii utile în argumentarea și evaluarea ce ține de înscrierea pe listele Patrimoniului Mondial UNESCO. Etapele parcurse de Comitetul Patrimoniului Mondial și statele membre ale UNESCO, la întâlnirile lor periodice (vreme de 39 de ani), în vederea înțelegerii și interpretării corespunzătoare a conceptului au fost minuțios documentate de Sophia Labadi în cartea sa *UNESCO, Cultural Heritage and Outstanding Universal Value*, 2013, Capitolul 2 – „Outstanding Universal Value: International History”. Documentul statutar UNESCO, *Convenția Patrimoniului Mondial din 1972*¹¹, pornește de la ideea că monumentele/siturile de „valoare universală remarcabilă” sunt importante pentru „toți oamenii lumii”, iar lumea, văzută ca un întreg, are nevoie prin urmare de prezervarea acestui patrimoniu mondial. Ghidul Operațional este cel ce stabilește criteriile de înscriere în Patrimoniul UNESCO, criterii care adaptează conceptul de „valoare universală remarcabilă” patrimoniului cultural construit. Aceste criterii au fost revizuite de nenumărate ori (formulate în 1977, au fost modificate succesiv în 1980, în 1988, în 1991, în 1992 ș.a.m.d.). În februarie 1994, UNESCO modifică criteriul (vi) din Ghidul Operațional, extinzând posibilitatea de a înscrie în patrimoniul cultural mondial și „opere literare și artistice” (criteriu reluat și extins și în februarie 2005). În practică, Comitetul pentru Patrimoniu Mondial a constatat că înțelegerea și interpretarea conceptului de „valoare universală remarcabilă” diferă, fiind uneori chiar divergentă, fapt pentru care a organizat o întâlnire tocmai în acest scop de clarificare a

---

⁹ A se vedea: http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/Practice-Note_Understanding-and-assessing-cultural-significance.pdf și <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>.

¹⁰ A se vedea articolul de dicționar *Universal*, din John Lechte, *Key Contemporary Concepts. From Abjection to Zeno's Paradox*, London-Thousand Oaks-New Delhi, Sage Publications, 2003, pp. 213-214.

¹¹ A se vedea: *Convenția din 16 noiembrie 1972 privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural*, adoptată în România prin Decretul nr. 187/1990, publicat în „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 46 / 31 martie 1990.

acestui (întâlnirea experților de la Kazan, Federația Rusă, din 6-9 aprilie 2005). În rezumat: „La întâlnirea de la Kazan, experții au recunoscut că valoarea universală remarcabilă, ca toate valorile, este atribuită de către oameni și (este atribuită) prin aprecierea umană. (...) Ei au văzut că valoarea universală remarcabilă este un concept care s-a schimbat în timp, așa cum a fost demonstrat de deciziile din trecut ale comitetului. Așadar, criteriile care conferă substanță valorii universale remarcabile trebuie să fie periodic revizuite pentru a se ajusta schimbărilor de percepție legate de patrimoniu. Experții au insistat de asemenea că valoarea universală remarcabilă este puțin înțeleasă în general și necesită eforturi de comunicare majore, deopotrivă în ansamblu și la nivelul sitului.”¹² În final, se păstrează definiția înscrisă la paragraful 49 al Ghidului Operațional: „Valoarea universală remarcabilă se referă la acea semnificație culturală și/sau naturală care este într-atât de ieșită din comun încât transcende granițele naționale și este importantă pentru generațiile prezente și viitoare ale întregii umanități.” Raportul ICOMOS din 2008 (cu titlul „The World Heritage List. What is OUV?”/„Lista Patrimoniului Mondial. Ce este valoarea universală remarcabilă?”)¹³ reprezintă un alt moment important în discuția asupra conceptului. Raportul conține capitole despre istoricul conturării conceptului sub autoritatea UNESCO, cu trimiteri la rapoartele oficiale, o analiză aplicată a criteriilor folosite, exemple de neîndeplinire a criteriilor, precum și o serie de anexe cu descrierea unor situri înscrise în perioada 2005-2007, cu liste care arată criteriile îndeplinite de unele situri, cu schimbările survenite în definirea criteriilor de-a lungul timpului (tabel comparativ) ș.a. La secțiunea de *Concluzii și recomandări*, Raportul nuanțează definiția „universalului” și acest lucru trebuie reținut: „Una dintre întrebările-cheie care se ridică în definirea valorii universale remarcabile este problema «universalului». Cele două definiții, la care ne-am referit mai înainte, interpretează universalul ca pe ceva «comun» întregii umanități sau tuturor culturilor umane. Nu este fezabil să credem că aceasta înseamnă, de exemplu, că o anume proprietate ar trebui cunoscută de toți, fapt ce ar reprezenta o judecată temporară. În schimb, ideea de a fi comun ar trebui să trimită la probleme sau teme care sunt împărtășite de culturile umane și

---

¹² A se vedea: Sophia Labadi, *UNESCO, Cultural Heritage and Outstanding Universal Value. Value-based Analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions*, Lanham, AltaMira Press, 2013, p. 54.

¹³ Textul integral al publicației poate fi găsit la adresa (*What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties*): https://www.icomos.org/publications/monuments_and_sites/16/pdf/Monuments_and_Sites_16_What_is_OUV.pdf (accesat la 22.11.2017).

căroră fiecare cultură și/sau perioadă le răspunde într-un mod caracteristic sau specific.”¹⁴ La 1 august 2011, data adoptării Planului de Acțiune Strategic pentru Implementarea Convenției Patrimoniului Mondial 2012-2022, este încă o dată accentuată, în cadrul UNESCO, importanța conceptului de „valoare universală remarcabilă” care guvernează acest sistem internațional cu un impact considerabil în dimensiunea culturală, socială, legislativă și economică a țărilor care au aderat la el.

Perspectiva criticilor literari români

În planul literaturii, problema valorii universale este văzută în raport cu acele opere care s-au impus, de-a lungul vremii, ca opere reprezentative pentru scriitori aparținând unei țări sau alteia sau acele opere care au avut un rol deosebit în formarea și/sau impunerea unor noi structuri literare (de tipul curentelor literare). Spre deosebire de registrele pe care le-am studiat mai sus, problema valorilor universale în literatură a fost pusă cel mai adesea în relația binară cu literatura națională. La noi, G. Călinescu este unul dintre principalii adepți ai acestei idei: „Universalitatea unui poet (...) este împrejurarea prin care opera sa, zămislită în timpul și spațiul pe care le exprimă, iese din limitele epocii sale și ale țării unde a luat ființă și devine inteligibilă întregii umanități. (...) Însă universalitatea fiind un punct cosmic al unei verticale pe pământ, iar nu o abstracție, orice poet universal este *ipso facto* un poet național. Homer era grec, Dante florentin, Shakespeare englez; extirpați din opera lor ceea ce e concret etnic, sublimatele îngustimi dacă vreți, și totul rămâne inert și fără puls. Universalitatea este o inimă individuală, puternică și sonoră ale cărei bătăi istorice se aud pe orice punct al globului, precum și în viitor.”¹⁵ Recunoaștem aici, în viziunea plastică călinesciană, definirea valorii universale ca act literar apropiat de oamenii întregii lumi, pe o lungă perioadă de timp (o definiție ce poate fi circumscrișă astăzi recentelor recomandări pe care experții UNESCO le fac în această direcție).

Tudor Vianu vede valoarea universală în acele opere care rezistă timpului și în același timp păstrează o legătură nemijlocită cu omul contemporan: „Ne apar ca opere posedând o valoare universală acele care, reprezentând cu mare forță și claritate timpul și locul lor, au izbutit să-și prelungească însemnătatea dincolo de acestea și, după proba repetată a secolelor sau deceniilor, să

---

¹⁴ *Idem*, p. 48.

¹⁵ A se vedea articolul lui G. Călinescu, *Eminescu, poet național* (comunicare ținută cu prilejul comemorării lui Mihai Eminescu), publicat în *Studii și comunicări*, Culegere, cuvânt înainte și note de Al. Piru, București, Editura Tineretului, (Colecția „Biblioteca școlară”), 1966, p. 147.

se mențină în conștiința de cultură a oamenilor de azi. Apreciem deci valoarea universală a unor opere literare din unghiul timpului și cu interesele care ne sunt proprii. O operă poate să se fi bucurat de o mare notorietate într-o epocă destul de lungă și în multe puncte ale lumii; nu-i recunoaștem însă valoarea universală dacă n-a ajuns până la noi ca un element integrant al culturii înaintate a vremii noastre. (...) Putem spune că tezaurul literaturii universale se dispune în jurul omului actual, care recunoaște în el o forță ziditoare a culturii lui. Un criteriu impersonal, un loc geometric de unde să putem determina aria literaturii universale nu cred că pot fi găsite. Literatura universală este de fapt atmosfera în care trăiește, se mișcă, din care își trage puterile omul viu din zilele noastre. Ea aparține zonei vitale de cultură din jurul nostru.”¹⁶ Criticul demonstrează de asemenea că adevăratele valori sunt deopotrivă naționale și universale (cazul lui Eminescu, Creangă, Odobescu sau Arghezi). Adăugăm aici afirmația lui Tudor Arghezi care spunea: „Fiind foarte român, Eminescu e universal.”

O definiție foarte aplicată a universalității unui scriitor o dă Al. Piru care afirmă că „valabilitatea lui sub raport estetic în timp și spațiu, oriunde și oricând” dă măsura valorii universale. Ca și ceilalți critici, Al. Piru reiterează importanța valorii naționale, specifice câștigate, înainte de a fi făcute demersurile pentru traduceri care să îl propulseze în literatura lumii. „O condiție pentru aceasta (pentru traducere, nota mea) este ca scriitorul să fie reprezentativ mai întâi în cadrul literaturii naționale, să exprime cu putere caracterul specific, acea particularitate de esență spirituală pe care orice popor o are și de care omenirea este curioasă ca de una dintre componentele ei.”¹⁷

Analizând valoarea universală din perspectiva noutății și originalității, Dumitru Micu precizează: „Sunt primite cu interes (de către cititorii cultivați) acele cărți care exprimă un suflet național specific, care dezvăluie eternul omenesc într-o expresie diferențiată, care, într-un cuvânt, îmbogățesc conștiința de sine a umanității. Și care, implicit, introduc varietate în ansamblul de forme artistice, de modalități expresive.”¹⁸

---

¹⁶ A se vedea comunicarea *Literatura universală și literatura națională*, în volumul Tudor Vianu, *Literatura universală și literatura națională*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, (Colecția „Studii literare”), 1956, p. 282-283.

¹⁷ A se vedea: Al. Piru, *Clasicii români pe meridianele lumii*, în volumul *Reflexe și interferențe*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1974, p. 222.

¹⁸ A se vedea: Dumitru Micu, *Național și universal*, în volumul *Periplu*, București, Editura Cartea Românească, 1974, p. 83.

Nu discutăm aici ampla dezbateră de idei, începută în anii '60 ai secolului trecut și continuată până astăzi în diferite forme, legată de integrarea literaturii române în literatura universală, de problemele rămânerii în urmă și ale sincronizării cu cultura europeană (și internațională), de valorile universale din literatura noastră ș.c. Interesul nostru este să conturăm un aparat metodologic în această privință, o grilă utilă de judecare a „valorii universale” ce poate fi folosită pe diferite zone ale cercetării umaniste.

Traducerile și circulația valorilor universale

Pentru a ne întoarce la problema traducerilor, ne amintim că Mihail Kogălniceanu se arăta, în *Introducția* sa la „Dacia literară” (la scurtă vreme de la încheierea perioadei vechi din literatura noastră), exasperat de existența lor în cultura noastră și afirma că „ele nu fac o literatură”, ci constituie o „manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi”. Câțiva ani mai târziu (în 1882), Titu Maiorescu avea să fie încântat de receptarea de care traducerile din poezia populară românească se bucurau în Germania: „după ce mai multe generații ale tinerimii noastre au primit atâtea idei de știință și atâtea simțiri de artă din străinătate, a sosit timpul ca și noi să putem răspunde cu ceva, și că tânăra literatură română a fost în stare să dea bătrânei Europe prilejul unei emoțiuni estetice din chiar izvorul cel curat al vieții sale populare.”¹⁹ (Din păcate, el s-a arătat în acest punct mult prea încrezător în șansele noastre de a trezi interesul occidentalilor.)

În continuare ne propunem să examinăm câteva fișe (făcute oarecum pe tiparul unor fișe de inventar de patrimoniu, cu intenția unei sinteze necesare) ale unor traduceri ce au circulat în spațiul cultural românesc la începuturile literaturii noastre, încercând să identificăm, în lumina celor arătate mai sus, acele elemente care susțin pătrunderea și circulația valorilor universale la noi.

Alexandria

Titlul tradus	<i>Istoria a Alexandrului celui Mare din Machedonia și a lui Darie din Persida împăraților</i> <i>Istoria Marelui Împărat Alexandru Machedon, în vremea când era cursul lumii 5250 de ani</i> (titlu dat de Mihail Sadoveanu care, în 1909, a stilizat ediția din 1794, de la Sibiu).
---------------	--

¹⁹ A se vedea: Titu Maiorescu, *Literatura română și străinătatea*, în volumul *Critice*, Ediție îngrijită, tabel cronologic, aprecieri critice și bibliografie de Domnica Filimon, Prefață de Gabriel Dimisianu, București, Editura Albatros, 1998, p. 277.

Titlul original	Textul original al <i>Alexandriei</i> este scris în limba greacă (în secolul al III-lea sau al II-lea î.Hr., în Egipt). În Țările Române, romanul pătrunde prin traducerea unui original sârbesc, care are la bază o formă latină din secolul al XIII-lea (ce a pornit, probabil, de la traducerea clericului Leon din secolul al X-lea, <i>Historia Alexandri Magni regis Macedoniae de proeliis</i>). <i>Pseudo-Callisthenes</i> este titlul (preluat din manuscrisele grecești) cu care este cunoscut și menționat romanul în literatura universală ²⁰ .
Autorul lucrării	Anonim (care preia legende despre Alexandru Macedon și, probabil, o istorie a expedițiilor sale atribuită lui Calisthenes)
Copist	Ion Românul din Sâmpetru, 15 iunie – 4 august 1620 ²¹ , în <i>Codex Neagoeanus</i> (cea mai veche copie cunoscută)
Anul traducerii	A doua jumătate a secolului al XVI-lea ²²
Anul tipăririi	1794, tipărită în tipografia lui Petru Bart, la Sibiu; retipărită în 1796, la Movilău, în tipografia protopopului Mihail Strelbițki
Circulația lucrării	Romanul a trecut din Egipt în Bizanț, unde s-a răspândit și a iradiat în trei direcții principale: a) direct din limba greacă a pătruns în literatura popoarelor orientale, persană, arabă, siriană ²³ ; b) din literatura bizantină s-a îndreptat spre nord, pătrunzând în literaturile slave; c) prin intermediul limbii latine a ajuns în Occident. ²⁴ În sec. al XII-lea, în Franța, apare <i>Roman d'Alexandre</i> , un poem atribuit lui Lambert le Tort și Alexandre de Bernay, în 20000 de versuri „alexandrine” (12 silabe). Legenda lui Alexandru este cunoscută și în versiunea provensală a lui Alberic de Pisonçon. Preotul Lamprecht din Trier compune <i>Alexanderlied</i> în Germania (între 1130-1150, poem epic în 7267 de versuri). În Anglia secolului al XIV-lea apare <i>King Alisaunder</i> (8032 de versuri octosilabice), în timp ce Scoția are <i>Alexander Buik</i> . ²⁵ În spațiul românesc, lucrarea are o intensă circulație timp de trei secole (variante în limba slavă au circulat încă de timpuriu). În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, numeroși copiiști contribuie la răspândirea

²⁰ Apud N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura română. Epoca influenței sud-slave*, vol. 1, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 270.

²¹ Dată preluată din *Enciclopedia literaturii române vechi*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2017, p. 32, potrivit ultimelor cercetări (în articolul semnat de Florentina Zgraon).

²² Acest prim manuscris nu s-a păstrat, au rămas doar mărturii despre existența lui (la Neagoe Basarab și Mitropolitul Grigore al Sucevei). Preluând afirmația lui Atonio Maria del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, studiile au arătat că ar fi existat o primă ediție a cărții în 1713, tipărită (prin cheltuiala neguțătorului Apostol Manu) la tipografia lui Antim Ivireanul, dar nu s-a păstrat nici un exemplar din aceasta.

²³ Cf. E.A. Budge, *The History of the Alexander the Great, being the Syriac Version*, Cambridge, 1889, apud *Alexandria. Esopia. Cărți populare*, Prefață de I.C. Chițimia, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. VII.

²⁴ Apud *Enciclopedia literaturii române vechi*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2017, p. 31.

²⁵ Pentru circulația legendei în Occident, a se vedea Jay Ruud, *Encyclopedia of Medieval Literature*, New York, Facts On File, 2006, pp. 12-14.

	<i>Alexandriei</i> în Țările Române. Între 1810-1864, au fost scoase nu mai puțin de 11 ediții după textul din 1794 ²⁶ .
Semnificația culturală	Romanul popular al vieții și aventurilor războinice ale lui Alexandru Macedon este expresia medievală a modelului de erou (Alexandru cel Mare este idealul feudalilor și al cavalerilor medievali). Fiecare țară are o <i>Alexandrie</i> proprie, adecvată specificului local ²⁷ . Pe acest fond de largă răspândire și valorizare în lumea întreagă, <i>Alexandria</i> pătrunde și în patrimoniul culturii române vechi, numărul mare de copii care au circulat în zone diferite ale țării dovedind un interes pentru această scriere și o receptare la nivelul tuturor categoriilor sociale. Un aspect interesant al manuscriselor cărților populare (în general) care au circulat pe teritoriul celor trei țări române, și în particular al manuscriselor <i>Alexandriei</i> , îl constituie numeroasele ilustrații miniate care acompaniază textul scris și care diferă ca stil de cele specifice manuscriselor religioase. Între realizările diferiților caligrafi și miniaturişti se remarcă decorația făcută <i>Alexandriei</i> de Năstase Negrule, un mare talent al artei miniaturistice românești ²⁸ care transformă manuscrisul într-o adevărată operă de artă (v. ms. rom. 869 BAR) ²⁹ .

Varlaam și Ioasaf

Titlul tradus	<i>Traiul și viața a preacuvioșilor părinților noștri a lui Varlaam și a lui Ioasaf</i> <i>Viața sfinților Varlaam și Ioasaf</i> <i>Varlaam și Ioasaf</i> <i>Istoria lui Varlaam și Ioasaf, împăratul indienilor</i> (titlul lui Samuil Micu) <i>Istoria Sfinților Varlaam și Ioasaf de la India</i> (prelucrarea lui Mihail Sadoveanu, în colaborare cu D.D. Pătrășcanu, publicată în 1930)
Titlul original	Text sanscrit aparținând Budhismului Mahayana (sec. II-IV): <i>Lalitavistara Sūtra</i> Text în limba persană: <i>Bilawhar wa Yudhâsâf</i> (Legenda lui Balauhar and Budasaf)

²⁶ Apud *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei RSR, 1979, p. 30.

²⁷ Pentru informații suplimentare despre variantele culte, în versuri, din Franța, Germania sau Cehia, ori despre variantele în proză, pentru plebe, din celelalte țări ale Europei, a se vedea Prefața lui I.C. Chițimia din *Alexandria. Esopia. Cărți populare*, București, Editura pentru Literatură, 1966, pp. V-VIII.

²⁸ A se vedea lucrarea lui G. Popescu-Vîlcea, *Cărțile populare miniate și ornate*, București, Editura Meridiane, 1989 și Alexandru Duțu, *Alexandria ilustrată de Năstase Negrule*, București, Editura Meridiane, 1984.

²⁹ A se vedea ediția *Alexandria ilustrată de Năstase Negrule*, coord. Gabriela Dumitrescu, Cuvânt înainte de Gheorghe Chivu, București, Editura Sapientia Principium Cognitionis, 2015.

	Text în limba arabă: <i>Kitab Bilawhar wa-Yudasaf</i> (Cartea lui Bilawhar și Yudasaf, sec. al VIII-lea, Bagdad) Text în limba greacă: oferă o versiune creștină a legendei lui Buddha (alcătuită de călugărul Ioan de la Mănăstirea Sf. Sava de lângă Ierusalim, sec. al X-lea)
Autorul lucrării	Anonim
Traducătorul	Udriște Năsturel (cca. 1596-1659), cumnatul lui Matei Basarab Anonim Logofătul Vlad Boțulescu din Mălăești (traducere din italiană cu titlul <i>Viața sfântului Iosafat, pe carele Varlaam l-au întors la credința creștinească</i>) Samuil Micu-Klein (traducere din italiană, nepăstrată, făcută înainte de 1782 ³⁰)
Anul traducerii	1648-1649 (Udriște Năsturel, manuscrisul nu s-a păstrat) Sec. al XVII-lea (tipărită la 1637, din porunca lui Petru Movilă, la Mănăstirea Kutein), traducere din ucraineano-bielorusă (ce are la bază versiunea latină a lui Iacob Billius); din a doua jumătate a sec. al XVII-lea sunt semnalate trei copii datorate grămaticului domnesc Fota ³¹ . Sec. al XVIII-lea: 1764 – traducerea lui Vlad Boțulescu („aflându-se la închisoare în castelul de la Milan, în Italia”); înainte de 1782 – traducerea lui Samuil Micu.
Circulația lucrării ³²	Din India (prelucrată de un creștin în sec. VI-VII î.e.n.), povestea ajunge în Persia, iar din Persia romanul trece în Siria, pentru ca apoi să fie tradus în georgiană, arabă, ebraică, etiopiană, greacă. Versiunea grecească (datorată călugărului Ioan) este tradusă în slavonă (și romanul capătă răspândire în Serbia, Bulgaria și Rusia) și în latină (prin intermediul căreia se răspândește în țări precum: Franța, Italia, Spania, Germania, Islanda, Suedia). Din latină, lumea slavă preia variante ale romanului în cehă, polonă și ucraineană. Unele pilde sunt prezente (sub alte nume) în lucrarea <i>Gesta Romanorum</i> , o colecție latină de povestiri compilată la sfârșitul sec. al XIII-lea și începutul sec. al XIV-lea. Romanul este tradus în toate limbile europene medievale, fără excepție. La noi romanul ajunge prin manuscrise slavone în sec. al XIV-lea (nu avem însă nici un exemplar păstrat). Udriște Năsturel traduce după manuscrise slavo-rusești. Aceste traduceri au avut o largă circulație în Țările Române, dovadă fiind numeroasele copii descoperite (cele mai importante fiind copiile grămaticului domnesc Fota din sec. al XVII-lea, trei la număr).

³⁰ A se vedea (și pentru informații suplimentare legate de această traducere: Dan Horia Mazilu, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1991, p. 163.

³¹ În 1904 se tipărește o versiune a romanului *Varlaam și Iosaf* după copia grămaticului domnesc Fota din 1675.

³² Pentru informații suplimentare despre originea romanului, circulația internațională, traducerea românești și impactul cultural al scrierii, a se vedea N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura română. Epoca influenței sud-slave*, vol. 1, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, pp. 291-312.

Semnificația culturală	Scriere cu caracter religios, dar și didactic-moralizator, traducerile poveștii lui Buddha (prințul Sidhartha Gautama), reformulată în termeni creștini, sunt răspândite în întreaga Europă medievală și reprezintă una dintre cele mai căutate și citite cărți ale acelei perioade. Ea are un real succes și în țara noastră și traducerea ei demonstrează conectarea noastră la valorile universale, receptivitatea cărturarilor români față de elementele esențiale ce determină circulația valorilor în lume.
------------------------	---

Halima

Titlul tradus	<i>Halima</i>
Titlul original	<i>Aravicon Mithologhicon</i> (Veneția, vol. 1: 1757; vol. 2-3: 1762), în limba greacă (o culegere de povești orientale – indiene, persane, arabe)
Autorii lucrării	Orientaliștii Antoine Galland, traducător din arabă în franceză al cărții <i>1001 de nopți</i> (poveștile Șeherezadei), și François Pétis de La Croix care, după modelul culegerii <i>1001 de nopți</i> , adună o serie de povestiri pe care le grupează sub titlul <i>1001 de zile</i> (poveștile pe care doica Sütümene i le spune prințesei Faruknaz, cea care își pierduse încrederea în pretendentul său ca urmare a unui vis).
Copist	Anonim – copii moldovenești în anii 1771, 1778 și 1779 Anonim – copie făcută în Șcheii Brașovului în 1782
Traducător	Anonim – pe cheltuiala lui Rafail monahul, egumenul Mănăstirii Hurez (10 august 1783) Scarlat Barbu Tâmpeanul (28 martie 1808)
Anul traducerii	Între 1771 – 1808, apoi apare o ediție revizuită și tipărită de Gherasim Gorjanu în 1835-1838, a versiunii monahului Rafail
Circulația lucrării	Lucrarea este un bestseller al secolului al XVIII-lea care, până la momentul copierii ei pe teritoriu românesc, în 1771, apare în cel puțin 23 de ediții în Franța și tot atâtea în Anglia. În limba germană găsim 16 ediții. Până la sfârșitul sec. al XVIII-lea e tradusă în italiană (o ediție), în olandeză (3 ediții), în daneză (2 ediții), în greacă (5 ediții), în rusă (2 ediții), în ebraică, cehă, arabă (câte o ediție). E publicată chiar și în America, în 1790 sau 1794, fiind în top 4 al celor mai vândute cărți, alături de Biblie. Cele mai multe ediții sunt în limba engleză (49 ediții). ³³
Semnificația culturală	Dincolo de valoarea estetică a celor două lucrări articulate în <i>Halima</i> , există un fir comun care subliniază latura lor educativă: cele două scrieri urmăresc înlăturarea prejudecăților referitoare la femei sau la bărbați, subiect ce explică priza la public și popularitatea de care <i>Halima</i> s-a bucurat în Occident în secolul al XVIII-lea. Pătrunderea lucrării pe teritoriul țării noastre indică o etapă superioară în problematica

³³ Informațiile sunt preluate din articolul japonezei Tetsuo Nishio, *A Bibliography of the “Arabian Nights” in the 18th Century*, în „Bulletin of the National Museum of Ethnology”, vol. 36, nr. 4/2012, Osaka, pp. 561-573.

	receptării, în sensul că gustul pentru literatura cu subiecte laice era format, odată ce găsim copiate, în extrase separate, numeroase povestiri care au plăcut în mod deosebit.
--	--

Sindipa

Titlul tradus	<i>Cuvânt și pocitaniiia filosofului Sindipa cu împăratul din țara Persiei, anume Chira</i> (titlul de pe ms.1436 BAR, copia lui Costea Dascălușul din Brașov, 1703) <i>Istoria Sindipii filozofului, care mai întâi s-au întors din limba persască în elinească, iar acuma din limba elinească prefăcută în românească.</i> Dată în tipariu cu cheltuiala lui Simeon Pantea din satul Sălchioa de pe Ariași, Sibiu, Tipografia Bart, 1802 (142 pagini)
Titlul original	-
Autorul lucrării	-
Traducătorul	Anonim
Copist	Costea Dascălușul din Brașov (1703 – cel mai vechi text păstrat)
Anul traducerii	Secolul al XVII-lea
Circulația lucrării	Migrația poveștii este din India în Persia (sec. al III-lea, traducere în pahlavi) și din Persia în Siria (traducere în arabă). Se răspândește apoi în Bizanț: în limba greacă apare tradusă în sec. al XI-lea (de Mihai Andreopoulos), apoi din greacă trece în slavonă. Românii o traduc din slavonă. În țările Europei occidentale, <i>Sindipa</i> circulă în traducerea ei latină (<i>Historia Septem Sapientium / Istoria celor șapte înțelepți</i>). Biblioteca Academiei Române (B.A.R.) deține cel puțin 6 manuscrise românești ale <i>Sindipei</i> , datate înainte de 1800, și cel puțin 17 manuscrise în total ³⁴ . Un miscelaneu care include și <i>Sindipa</i> , datat 1794 (copist Iordachi Chirescu), se află și la Biblioteca Națională a României.
Semnificația culturală	Romanul înregistrează sute de variante (în aproape toate țările Europei) în care sunt topite motive din folclorul multor țări. ³⁵ Scriere extrem de cunoscută și de răspândită în Evul Mediu, dar și ulterior, a pătruns și în spațiul românesc (în această dinamică a circulației valorilor universale) și se consideră că a fost multiplicată frecvent din pricina „prizei” la public pe care a avut-o.

³⁴ N. Cartoian identifică, până în 1938, un număr de 14 manuscrise ale *Sindipei* la Biblioteca Academiei Române (*Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, ediția întâi).

³⁵ Pentru trimiteri / informații referitoare la variantele existente în diferitele limbi europene și orientale ale lucrării, la bibliografia analitică a operei, precum și la cercetări și documente legate de aceasta, a se vedea: Runte, Hans R. (2014). Portal, Society of the Seven Sages. Retrieved from <<http://dalspace.library.dal.ca/handle/10222/49107>>.

Floarea darurilor / Albinușa

Titlul tradus	<i>Floarea Darurilor, carte foarte frumoasă și de folos feștecăruia creștin, carele va vrea să se împodobească pre sine cu bunătăți</i> (Mănăstirea Snagov, 1700) <i>Floarea Darurilor, foarte folositoare feștecăruia creștin, atâta sufletește, cât și trupește</i> (Brașov, 1807; Brașov, 1808; Sibiu, 1834; București, 1864)
Titlul original	<i>Fiore di virtù</i>
Autorul lucrării	Fratele Tommaso, călugăr benedictin (Italia, prima parte a sec. al XIV-lea)
Traducătorul	Anonim – traduce după un original grecesc, pătruns prin intermediar sud-slav (la o dată anterioară anului 1592 ³⁶) Filothei Sfântagorețul
Copist	Ieromonahul putnean Ioan Ion Românu din Sâmpetru (1620) Costea Dascălu din Șcheii Brașovului (1693)
Anul traducerii	Manuscris putnean, 1592-1604 (ediție bilingvă, în slavonă și în română) În <i>Codex Neagoeanus</i> , 1620 În Culegerea lui Costea Dascălu din Șcheii Brașovului, 1693 Filothei Sfântagorețul, 1700, tipărită de Antim Ivireanu la Mănăstirea Snagov
Circulația lucrării	Scriere din secolul al XIV-lea, <i>Fiore di virtù</i> apare în numeroase traduceri (în țările europene în principal): în germană (Hans Vintler, <i>Die Pluemen der Tugent</i>), în catalană (Francesc de Santcliment, <i>Flors de virtut e de costums</i>), în spaniolă (<i>Flor de virtudes</i>), în franceză (<i>La fleur des vertus et de coustumes</i>), în armeană (apărută la Roma, în 1675), în croată, în greacă și în rusă. În Italia, lucrarea apare la Florența, în 1498 și apoi la Roma, în 1740. Alte cinci ediții sunt înregistrate în secolul al XIX-lea în Italia. ³⁷ În toate cele trei țări românești, în perioada cuprinsă între secolele XVII-XIX, <i>Fiore di virtù</i> a circulat prin intermediul a 36 de manuscrise (dintre care unele slavo-române) și a cinci tipărituri, ultima apărută în 1864. ³⁸
Semnificația culturală	Scriere moralizatoare, structurată pe 35 de capitole, definește alegoric virtuțile și viciile, uzând de surse de inspirație din paremiologia antică – pusă în circulație și de discursul filosofic al lui Pitagora, Socrate, Platon, Aristotel, Ovidiu, Cicero, Seneca –, teme esopice, izvoare arabe, legende despre animale extrase din <i>Bestiariile</i> medievale, dar și evangheliile și literatura patristică. Este interesantă pentru valoarea ei

³⁶ Apud Ion Gheție; Alexandru Mares, *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 390.

³⁷ A se vedea Archives de littérature du Moyen Âge (ARLIMA):
https://www.arlima.net/eh/fiore_di_virtu.html.

³⁸ Apud Laura Mesina în articolul *Floarea darurilor* din *Enciclopedia literaturii române vechi*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2017, p. 369.

	didactică (se crede că versiunea bilingvă putea fi folosită ca manual pentru învățarea limbii slavone) și pentru impactul pe care l-a avut în perioada veche a culturii noastre (proverbe și motive sunt preluate în cazaniile lui Coresi și Varlaam, în <i>Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie</i>).
--	---

Urmarea lui Hristos

Titlul tradus	<i>Urmarea lui Hristos</i> <i>De urmarea lui Hristos, patru cărți</i> <i>Urmare lui Iisus Hristos</i>
Titlul original	<i>De imitatione Christi / Imitatio Christi</i> (elaborată la sfârșitul sec. al XIV-lea – începutul sec. al XV-lea; publicată în 1425)
Autorul lucrării	Thomas à Kempis (cca. 1379-1471)
Traducătorul ³⁹	a.) Udriște Năsturel (cca. 1596-1659) b.) Samuil Micu-Klein (1745-1806) c.) Gavriil Munteanu (1812-1869) d.) Gavrilă Pop (vicar de Hațeg, canonic de Lugoj)
Anul traducerii/tipăririi	a.) 1647 ⁴⁰ , 15 aprilie (traducere din latină în limba slavonă, tipărită la Mănăstirea Dealu) b.) 1812 (traducere în limba română, tipărită la Blaj, sub episcopatul lui Ioan Bobb, la șase ani după moartea lui Samuil Micu, în 1200 de exemplare) c.) 1845 (tipărită la tipografia lui I. Kopainig, Buzău) d.) 1893, Gherla (traducerea lui Gavrilă Pop)
Circulația lucrării	Cea mai răspândită carte de literatură religioasă devoțională din istoria Creștinismului, apare în toate limbile europene ⁴¹ , trecând barierele confesionale (circulă deopotrivă în mediul catolic, protestant și ortodox). La scurt timp după apariția lucrării (Augsburg, 1471, ediția lui Günther Zainer), aceasta a fost tradusă în limba germană (până la sfârșitul anului 1434), în franceză (până la încheierea deceniului 4 al anilor 1400), în engleză, în anul 1502. ⁴² Până la sfârșitul secolului al

³⁹ Dan Horia Mazilu menționează și două traduceri în românește, rămase în manuscris, ambele după original grecesc: una aparținând dascălului brașovean Ioan Duma, la 1774, și alta, alcătuită de episcopul Argeșului Iosif, în 1794. Pentru trimiteri la cercetările și autorii care furnizează aceste informații, a se vedea Dan Horia Mazilu, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1991, p. 237.

⁴⁰ După unii cercetători, traducerea a fost finalizată încă din anul 1634 (a se vedea Dan Horia Mazilu, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1991, p. 236).

⁴¹ Am identificat ediții în cel puțin 18 limbi europene. Dan Horia Mazilu menționează „peste 70 de limbi și dialecte din Europa și din Orient, ajungând să înregistreze tălmăcirii în arabă, chineză, vietnameză, japoneză ori în felurite dialecte vorbite în unghere exotice ale Pământului” (Dan Horia Mazilu, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1991, p. 235)

⁴² A se vedea articolul *Thomas à Kempis* din cartea lui Jay Ruud, *Encyclopedia of Medieval Literature*, New York, Facts On File, 2006, pp. 629-630.

	<p>XV-lea, <i>De imitatione Christi</i> circulă în 800 de manuscrise⁴³ și cunoaște 99 de ediții, atât în latină, cât și în alte limbi⁴⁴. În 1488 apare tipărită la Veneția, de John Rosso da Vercelle, iar apoi, curând după aceasta, apare și o doua ediție, tot la Veneția, realizată de Matteo di Codeca (ambele ediții atribuite multă vreme lui Cancelarului Jean Gerson din Paris)⁴⁵. În Franța, prima copie cunoscută datează de la 1472; în anul 1640, cartea este tipărită la Luvru, în imprimeria regală (peste 70 de volume <i>in folio</i>)⁴⁶. Pierre Corneille face o traducere (și adaptare) în versuri între anii 1652-1654. Cea mai cunoscută și apreciată ediție însă, în Franța, este cea a lui Félicité de Lamennais, din 1824. Așadar, după cum afirmă și cercetătorii, <i>De imitatione Christi</i> este – după <i>Biblie</i> – una dintre cele mai traduse și mai tipărite cărți de îndrumare spirituală: între miile de ediții (peste 4000 de ediții⁴⁷) de care s-a bucurat până astăzi (în sute de limbi), numai în limba latină cartea catolicului olandez numără peste 2000 de ediții.</p> <p>După 1900, întâlnim o serie de retipăriri ale cărții pe teritoriul românesc: traducerea lui Gavriil Munteanu este reeditată în 1901 (de Mitropolitul Iosif Gheorghian care adaugă câteva fragmente traduse din F. de Lamennais într-un capitol intitulat „Reflexiuni”), apoi în 1923 și 1927 (la Mănăstirea Neamțu). Alte ediții sunt: 1925 (G. Cordun, București), 1927 (D.C. Vișan, București 1927, Iași, 1937), 1938 (Toma Chiricuță, București), 1940 (Al. Lascarov-Moldovanu, București)⁴⁸, 1944 ș.a.</p> <p>Despre circulația cărții la noi, Maria Basarab⁴⁹ adaugă: „«De imitatione Christi» (în limba latină, nota mea), tipărită la Cluj în anul 1741, aceeași carte («libri quatuor»), tipărită la Solisbaci, Bavaria, în anul 1837, altă ediție, imprimată la Buda în anul 1842, apoi la Viena, în anul 1856 (ultimele trei au aparținut lui Timotei Cipariu) și tipăritura de la București, din anul 1845, traducerea (în limba română, nota mea) lui Gavril Munteanu. Traducerile și tipărirea acestei cărți au continuat și în secolul XX, menționând «Imitatio Christi», «poemul sufletului»,</p>
--	---

⁴³ *L'Imitation de Jésus-Christ traduite et paraphrasée en vers par Pierre Corneille*, Préface de P. Bernard de Give, Notes de Fr. Ducaud-Bourget, Paris, Éditions Albin Michel, (Coll. Spiritualités vivantes, 161), 1998, p. 6.

⁴⁴ Apud Albert Flocon, *Universul cărților. Studiu istoric de la origini până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, pp. 158-159.

⁴⁵ [W.A.C], “On Certain Mss. and 15th Century Editions of the Work *De Imitatione Christi*”, în *The Library*, Vol. 1-9, Issue 1/1 January 1897, pp. 17–25.

⁴⁶ *Idem*, p. 299.

⁴⁷ 3380 ediții menționate de Augustin de Backer, în *Essai bibliographique sur le livre „De imitatione Christ”*, Liège, L. Grandmont-Donders, 1864, apud Dan Horia Mazilu, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1991, p. 235.

⁴⁸ Apud *Idem*, p. 237 (nota 3).

⁴⁹ Maria Basarab, *De Imitatio Christi – o carte, reper al bibliofiliei*, în „Anuarul Sargetia. Acta Musei Devensis”, serie nouă, nr. II (XXXVIII)/2011, pp. 275-285, articol accesibil online la <http://www.anuarulsargetia.ro/de-imitatio-christi-o-carte-reper-al-bibliofiliei> (accesat la 22.11.2017), pp. 278-279.

	traducerea lui Cesare Guasti, tipărită la Milano, în anul 1938. Mai târziu cartea a fost reeditată și exemplificăm traducerea cărții în românește din limba latină, realizată de Dumitru C. Vișan și tipărită la Timișoara în anul 1982 și traducerea în limba română a lui Andrei Brezianu, tipărită la București în două ediții, în anii 1992 și 2003”.
Semnificația culturală	<p>Udriște Năsturel precizează clar, în <i>Prefața către mitropolitul Varlaam al Moldovei</i> (care însoțește lucrarea), că motivul pentru care a ales să traducă această carte îl reprezintă popularitatea cărții: „(...) A mai fost tradusă în alte multe limbi orientale și occidentale, după ceea ce am auzit spunându-se de multă lume și după cum eu însumi mi-am putut da seama”⁵⁰. La aceasta se adaugă conștiința cărturarului că aduce în spațiul Răsăritean o carte de incontestabilă valoare, după cum rezultă din textul aceleiași <i>Prefețe</i>⁵¹.</p> <p>Traducerea în limba slavonă a lui Udriște Năsturel prezintă o deosebită importanță, deoarece este <i>prima</i> traducere a cărții <i>De imitatione Christi</i> în Europa de Răsărit și <i>singura</i> pentru multă vreme⁵², fapt ce a determinat pătrunderea ei în țări precum Rusia (22 de copii ale traducerii sunt păstrate în biblioteci din Federația Rusă⁵³) și Ucraina (unde va cunoaște două re-editări⁵⁴), dar și la sud de Dunăre și la Athos (două exemplare se păstrează încă la Mănăstirea Hilandar)⁵⁵. Fără a putea reconstitui circulația reală și răspândirea tipăriturii în acea epocă, menționăm că, potrivit cercetărilor bibliografice, există cel puțin 30 de exemplare ale acestei traducerii care pot fi identificate în biblioteci din Europa și din lume⁵⁶.</p>

Ceasornicul domnilor

Titlul tradus	<i>Ceasornicul domnilor</i> ⁵⁷ . <i>Viața împăratului Marco Avriție cu învățăturile lui arătând obiceiurile vechi a împărăției Râmului</i>
---------------	---

⁵⁰ Apud Dan Horia Mazilu, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1991, p. 235.

⁵¹ Dan Horia Mazilu, în cartea sa *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, Editura Minerva, 1976, p. 98-99, leagă traducerea *De imitatione Christi* a lui Năsturel de simpatia lui față de catolicism și de „ansamblul ideologic creat de influența Contrareformei, ansamblu pe care Năsturel îl coroborează cu necesitățile interne românești”.

⁵² *Idem*, p. 236. Preluând informația de la A.A. Kruming, Dan Horia Mazilu arată că „prima traducere rusească (deși limba este mai degrabă slavona rusă) tipărită a apărut la Moscova în 1780” (*Ibidem*, p. 237).

⁵³ *Ibidem*, p. 302.

⁵⁴ Apud Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, Editura Minerva, 1976, p. 116.

⁵⁵ Dan Horia Mazilu, *Literatura română în epoca Renașterii*, București, Editura Minerva, 1984, p. 117.

⁵⁶ Pentru detalii semnificative legate de circulația cărții, a se vedea: Dan Horia Mazilu, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1991, p. 242-244.

⁵⁷ A se vedea Antonio de Guevara, *Ceasornicul domnilor*, Traducere din limba latină de Nicolae Costin, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1976.

	<i>Voroava a prea înțeleptului garamanților către marele Alexandru</i> (fragment publicat cu acest titlu de Moses Gaster, care credea că este o „dezvoltare a unei părți din <i>Alexandria</i> ”, în Moses Gaster, <i>Literatura populară română</i> , București, I.G. Haimann, 1883, pp. 559-570)
Titlul original	<i>El Libro llamado Relox de Príncipes en el qual va incorporado el Libro áureo de Marco Aurelio / Cartea numită Ceasornicul Principilor, în care se află cuprinsă Cartea de aur a lui Marc Aureliu</i> (Valladolid, 1529) <i>Relox de Príncipes o Marco Aurelio / Orologiul principilor sau Marc Aureliu</i> <i>Libro áureo del gran emperador Marco Aurelio con el Relox de príncipes</i>
Titlul de circulație în limba latină	<i>Horologii principum sive de vita M. Aurelii imperatoris, libri III de lingua castelana in latinam linguam traducti</i> (traducător germanul Johannes Wanckelius, Torgau, 1601)
Autorul lucrării	Antonio de Guevara (cca. 1481-1545) (Potrivit mărturisilor autorului, acesta a lucrat 11 ani la elaborarea acestei cărți.)
Traducătorul	Nicolae Costin [traducere parțială (trei cincimi) și prelucrare] (1660-1712) – traduce textul din limba latină după o copie realizată înainte de 1601 de Johannes Wanckelius (traduce la solicitarea lui Ion Neculce)
Copist	Axinte Uricariul (cca. 1670 - cca. 1733) Prima jumătate a sec. al XVIII-lea, ms. rom, 757 BAR 1792, ms. rom. 5522 BAR
Anul traducerii	Prima jumătate a secolului al XVIII-lea (probabil în intervalul 1700-1712)
Circulația lucrării	Până la sfârșitul secolului al XVI-lea, cartea are numeroase re-editări în Spania și este tradusă în latină, italiană, franceză și engleză, devenind una dintre cele mai răspândite și cunoscute cărți de la acea vreme. În 1535, Lord Berners o traduce în engleză și apare cu titlul <i>The Princes' Clock, or The Golden Boke of Emperor Marcus Aurelius</i> . J. Bouchier publică la Londra, în 1546, o altă traducere în engleză. Urmează apoi, în 1557, traducerea lui Thomas North, cu titlul <i>The Diall of Princes</i> , după o versiune în limba franceză. Odată cu traducerea lui Johannes Wanckelius, cartea începe să circule în spațiul catolic din nordul și centrul Europei, cu precădere în Germania și Polonia (N. Cartoian), înregistrând cel puțin 15 ediții între 1601 și 1746. Pe teritoriul românesc, circulă manuscrise ce reprezintă copii integrale ale traducerii, dar și fragmente incluse în miscelane.
Semnificația culturală	Scriere parenetică importantă aparținând Renașterii spaniole, <i>Ceasornicul domnilor</i> reprezintă prima traducere completă în limba română a unei opere literare spaniole. Ea cuprinde povestea vieții lui Marc Aureliu, împăratul roman, scrisorile acestuia către regele Siciliei, sfaturi privitoare la educație și cărmuire. Presărată cu aforisme, pasaje

	din diferiți autori (antici sau mai noi), dar și cu fragmente din <i>Biblie</i> , <i>Ceasornicul domnilor</i> este o carte de înțelepciune specifică literaturii medievale care răspunde unui orizont de așteptare alimentat de nevoia de instruire. Reține atenția povestea țaranului de pe țărmurile sălbatice al Dunării, <i>El villano del Danubio</i> (<i>Țăranul de la Dunăre</i>), care îi acuză pe senatorii romani de năpăstuirea neamului lui. Motivația pentru realizarea traducerii stă în responsabilitatea pe care traducătorii o simt în legătură cu educația principilor, în particular, și cu educația oamenilor, în general.
--	--

Critil și Andronius

Titlul tradus	<i>Criticonul</i> <i>Critil și Andronius</i> [Acum întâi tipărit... Pre cât s-au putut tălmăci nouă capete până acum de pre limba grecească pre limba noastră moldovenească. Cu blagoslovenia și toată cheltuiala Preasfinției sale Chir Iacov Arhiepiscop și Mitropolit Moldaviei] (i.e. traducerea în limba română a primei părți – din cele trei – a <i>Criticonului</i> , adică primele nouă capitole ale Părții I) <i>Istoriia lui Critil și Andronius tălmăcită din limba nemțască în limba românească. Tomu al doile. Anul 1827, maiu 16</i> (ms. rom. 2740 BAR)
Titlul original	<i>El Criticón</i>
Autorul lucrării	Baltasar Gracián y Morales (1601-1658)
Traducătorul	[Gherasim Clipa] Traducerea a fost făcută prin intermediul unei versiuni grecești ⁵⁸ , apelând, poate, și la versiunea franceză a textului sau folosind două traduceri grecești din secolul al XVIII-lea.
Anul traducerii	1794, tipărită de Popa Mihalake Tipografu și de Gherasim Erodiaconu Tipografu la Tipografia Mitropoliei Ortodoxe a Iașilor, sub patronajul Mitropolitului Iacov Stamate. Două copii ale acestui manuscris se află la noi în țară, una la Biblioteca Academiei (ms. BAR cota III 59790), una la BCU Cluj (exemplar disponibil online ⁵⁹). O altă copie se află la Biblioteca de Stat din Berlin

⁵⁸ „Demostene Russo formulează ipoteza că traducerea ar fi fost realizată în 1754, la Iași, din franceză și germană, ceea ce ar explica unele contaminări lingvistice.” apud Mianda Cioba în *Enciclopedia literaturii române vechi*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2017, p. 269. Dan Horia Mazilu completează informația și ne spune că, în 1754, la Iași, Ion Rali traduce textul „întâi în grecește”: „*Cel scăpat de înșelăciune, sau Criticon de Baltazar Grațián, tradus din franțuzește de Ion Rali, fost mare stolnic*. După versiunea lui Rali, cartea, sub titlul *Critil și Androniu*, este transpusă în 1794, în românește.” Iar apoi, într-o notă de subsol, D.H. Mazilu adaugă: „Romanul lui Gracián a mai fost tradus încă o dată în neogracă, tot la noi, sub titlul: *Despre tinerețe sau despre prima vârstă a omului* (A. Marino, *Un baroc românesc?*, în *Cronica*, nr. 39, 1969, p. 9). Interesul oamenilor de cultură greci aflați în Țările Române față de literatura barocă a fost notabil. (...)” (Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, Editura Minerva, 1976, pp. 45-46)

⁵⁹ Disponibil online la http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/patrimoniu/BCUCLUJ_FCS_BRV574.pdf

	<p>(Staatsbibliothek zu Berlin) și o a patra copie a aceluiași manuscris, care a aparținut lui Moses Gaster, la University College London.</p> <p>1827, traducerea din germană a douăsprezece capitole din cele treisprezece ale Părții a II-a a <i>Criticonului</i>. (Prima parte a traducerii nu s-a păstrat. Posesor al manuscrisului: Gheorghe Asachi.)</p> <p>1840, traducerea ultimelor capitole (10-13) ale primei părți și partea a doua a romanului, cu excepția capitolului al patrulea.</p>
Circulația lucrării ⁶⁰	<p>Ediția princeps înregistrează trei părți:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>El Criticón</i>. Primera parte, en la primavera de la niñez y en el estio de la juventud, Zaragoza, Juan Nogués, 1651. • <i>El Criticón</i>. Segunda parte, juiciosa y cortesana filosofía en el otoño de la varonil edad, Por Lorenzo Gracian... [Censura critica del „Criticon”, por Josef Longo.], Huesca, J. Nogués, 1653. • <i>El Criticón</i>. Tercera parte, en el invierno de la vejez, Por Lorenzo Gracian..., Madrid, P. de Val, 1657. <p>Până la sfârșitul secolului al XVII-lea <i>El Criticón</i> are cel puțin cinci re-edități⁶¹ (după ediția princeps) în Spania (1658, 1664, la Barcelona și la Madrid, 1669, 1683). Lor li se adaugă o ediție în spaniolă și în latină, apărută la Antwerp, în 1669. După traducerea în franceză a lui Guillaume de Maunory (în 1696), opera începe să fie tipărită din Franța, în Belgia, Elveția, și Olanda, cu titlul <i>L'Homme détrompé ou le Criticon</i> [<i>Omul eliberat de iluzii sau Criticonul</i>]. Din această traducere bibliotecile lumii păstrează încă cel puțin douăsprezece ediții, apărute până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Din franceză este tradusă în germană, de Caspar Gottschling, și apare în cel puțin patru ediții până la jumătatea secolului al XVIII-lea⁶². Din spaniolă este tradusă în</p>

⁶⁰ În vederea documentării circulației operei am accesat următoarele surse: The European Library www.theeuropeanlibrary.org ; Bibliothèque nationale de France: <http://data.bnf.fr/documents-by-rdt/11943587/a/page1> ; Catalogul Stanford: https://searchworks.stanford.edu/catalog?q=%22Graci%C3%A1n+y+Morales%2C+Baltasar%2C+1601-1658%2C+%22&search_field=search_author ; Studiolum 2005:

<http://www.emblematica.com/en/cd14.htm> și Jesuitica Project virtual portal, University of Leuven, Belgium (Maurits Saabe Library): <https://www.jesuitica.be/catalogue-author/4146/>.

⁶¹ Contrar opiniei cercetătoarei Mianda Cioba, care semnează articolul despre *Critil și Andronius* din *Enciclopedia literaturii române vechi*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2017, și care, la p. 269, afirmă că s-a retipărit de numai trei ori.

⁶² Edițiile apărute în limba germană, la care fac referire, sunt: 1.) *Des berühmten Spanischen Jesuiten Balthasar Gracians Criticon Von den allgemeinen Lastern des Menschen, Welche demselben so wol in der Jugend als in dem männlichen und hohen Alter insonderheit anleben ...* Aus den Frantzösischen ins Teutsche übersetzt (Caspar Gottschling, traducător), Franckfurt und Leipzig, Zeitler und Musselius, 1698; 2.) *Des berühmten spanischen Jesuitens Balthasar Graciani Criticon über die allgemeinen Laster des Menschens: welche demselben in der Jugend, in dem männlichen und hohen Alter anleben, desgleichen uber die Art und Weise, wie dieselben durch den rechten Gebrauch der Vernunft vermieden werden können*, traducere din franceză în germană, vol. I-II-III, Franckfurt und Leipzig, Verlegts Johann Friederich Zeitler, 1710; 3.) *Der Entdeckte Selbsbetrug oder Balthasar Gracians Criticon über die Allgemeinen Laster des Menschens, welche dem selben in der Jugend in dem männlichen und hohen Alter umkleben...* Von M.

	italiană, de Gio. Pietro Cattaneo, și apare la Venetia, cu titlul <i>Il Criticon, ovvero Regole della vita politica-morale di don Lorenzo Gracian</i> ⁶³ , în cel puțin patru ediții distincte (1685, 1698, 1709, 1720, 1745). În engleză este publicat în 1681, în traducerea lui Sir Paul Rycaut. Esq. ⁶⁴ Ediția portugheză a operei <i>El Criticón</i> apare la foarte scurt timp după ediția princeps, din Spania ⁶⁵ .
Semnificația culturală	<i>El Criticón</i> este o alegorie didactică, structurată în jurul ideii de călătorie (un roman picaresc în esență), în care, din confruntarea între lumea civilizată (reprezentată de Critilo) și lumea sălbatică (reprezentată de Andrenio), nu rezultă (spre surprinderea cititorilor de atunci și de acum) concluzii în favoarea civilizației. Ideea este probabil mai veche în spațiul hispanic, unde sălbaticul indian a trebuit să cunoască „progresul” cunoașterii din „Lumea Veche”. Soluția autorului este credința: pregătirea în spiritualitate, prin încercări și renunțări, pentru salvarea ce va veni după moarte ⁶⁶ . <i>El Criticón</i> reprezintă o operă de sinteză a întregii creații a lui Baltasar Gracián, opera cea mai importantă a conceptismului, cu impact în scrierile ulterioare ale unor literați precum Voltaire sau filosofi precum Arthur Schopenhauer și Fr. Nietzsche. Nu ne sunt cunoscute motivele pentru care opera lui Baltasar Gracián a prezentat interes pentru cititorul român al secolului al XVIII-lea. Știm că, în Țările Române, versiunile în limba greacă și neogreacă se datorează în primul rând interesului pe care oamenii de cultură greci l-au avut pentru literatura barocă (apud Mazilu, 1976). Așa se explică traducerea în română, în 1794, după o traducere din limba greacă, cu o prefață a Mitropolitului Iacov Stamati „care subliniază, într-o pură

Caspar Gottschling (Augsburg 1711); 4.) *Der entdeckte Selbst-Betrug, oder, Balthasar Gracians Criticon über die allgemeinen Laster des Menschen: welche demselben in der Jugend ... aus der frantzösischen Sprache, in die Teutsche übersetzt worden ist und nunmehr zum Andernahl*, Halle und Leipzig, Joh. Friedr. Zeitlers Erben, 1721.

⁶³ Lorenzo Gracian este numele sub care Baltasar Gracian și-a publicat toate scrierile, cu excepția lui *El Comulgatorio* [*Tratatul despre comuniune*] din 1655 (Lorenzo fiind numele unui frate de-al său), din pricina repetatelor conflicte pe care le avea cu superiorii săi iezuiți care considerau operele sale mult prea lumești pentru un preot (aflat în lupta contra Jansenismului). Cu toate acestea, după apariția volumului din 1657, Baltasar Gracian este sancționat și exilat în anul imediat următor (1658) la Graus.

⁶⁴ Ediția engleză a operei lui Baltasar Gracian: *The Critick*. Written originally in Spanish by Lorenzo Gracian one of the best wits of Spain and translated into English by sir Paul Rycaut. Esq., London, Printed by T.N. for Henry Brome ..., 1681.

⁶⁵ Ediția portugheză a operei lui Baltasar Gracian: *El criticon: primera parte. En la primavera de la niñez, y en el estio de la juventud. Su autor Lorenzo Gracian*, Lisboa: en la officina de Henrique Valente de Oliveira 1656; *El criticon: Segunda parte. Juiziosa cortesana filosofía, en el otoño de la varonil edad...*, Lisboa: en la officina de Henrique Valente de Oliveira, 1657; *El criticon: Tercera parte. En el invierno de la vejez...*, Lisboa: en la officina de Henrique Valente de Oliveira, 1661.

⁶⁶ A se vedea articolul *Gracián y Morales, Baltasar (1601-1658)*, din Donald M. Borchert (Editor in Chief), *Encyclopedia of Philosophy*, 2nd Edition, Farmington Hills, Macmillan Reference USA - Thomson Gale, pp. 168-169.

	<p>perspectivă luministă, caracterul natural al legilor și valoarea de simboluri pe care o au cei doi eroi”⁶⁷. Putem presupune de asemenea că traducerea se datorează intensei circulații europene a scrierii și faptului că tematica romanului era consonantă cu aspirațiile lumii noastre ortodoxe, aflate în decalaj temporal față de lumea occidentală. Formula românească care trimite la scrierea de tip bizantin prin încrângătura de aventuri și pericole prin care trec eroii era familiară publicului din spațiul românesc. O supoziție care ar putea explica alegerea acestei opere pentru traducerea în română poate avea legătură și cu prezența iezuiților în Transilvania care au sprijinit afirmarea bisericilor greco-catolice și care promovau Contrareforma (după ce a fost repudiat de iezuiți, după moarte Baltasar Gracián a fost reabilitat, iar conflictul dintre ei „cosmetizat”).</p>
--	--

Din motive de spațiu, a trebuit să limitez cercetarea la aceste câteva exemple de cărți populare și traduceri din literatura română veche care, pentru acea epocă, reprezentau opere ce răspundeau criteriilor de înscriere în categoria valorilor universale (prin aria tematică a scrierilor și prin circulația lor). Am avut în vedere două dintre primele cărți populare alese să circule în spațiul românesc: *Alexandria* și *Varlaam și Ioasaf*. Am remarcat, în secolul al XVIII-lea, o apetență pentru romanele cu specific oriental (dintre care am ales *Halima* și *Sindipa*). Lor li se adaugă o serie de traduceri din literatura occidentală, alese fie pentru subiectul de morală creștină (*De imitatione Christi*) care se adaugă celorlalte scrieri religioase aflate în circulație în acea epocă, fie pentru caracterul lor didactico-moralizator (*Floarea darurilor*), fie pentru cel parenetic (*Ceasornicul domnilor*). Ceea ce am vrut să ilustrez cu această sumară trecere în revistă este faptul că traducătorii „importă” valorile universale ale timpului lor în spațiul românesc prin selecția pe care o operează, fiind cel mai probabil conștienți de largă circulație și de receptarea de care se bucură în toate mediile respectivele cărți (la nivel mondial). Ei instituie o tradiție culturală care trebuie, desigur, raportată la sistemul de valori al acelei perioade istorice. În acest sens, Alexandru Duțu amintește de „tradiția selectivă” despre care a vorbit criticul Raymond Williams⁶⁸, atunci când analizează modelele medievale, și (citându-l pe R. Williams) subliniază: „Deoarece «tradiția culturală a unei societăți va avea întotdeauna tendința de a corespunde sistemului său contemporan

⁶⁷ Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. I, București, 1961, p. 582, apud Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, Editura Minerva, 1976, p. 46.

⁶⁸ Este vorba de Raymond Williams, *The Long Revolution*, Penguin Books, 1971.

de țeluri și valori», ea nu cuprinde suma absolută a operelor, ci acele opere care au fost selectate și interpretate.”⁶⁹

Concluzii

Analiza „valorilor universale” care pătrund în spațiul românesc prin intermediul traducerilor realizate în secolele XV-XVIII arată, pe de-o parte, că ele sunt integrate unui sistem de valori care modelează discursul public, în sensul în care elita își impune discursul și, implicit, sistemul de putere, iar, pe de altă parte, că – în anumite privințe – există un interes al receptorului (cititorului) pentru respectivele opere. Traducătorii (instrumente ale domnitorilor, oameni ai bisericii, cărturari ai vremii) ocupă poziția centrală, de mediatori între sistemul cultural/literar extins al lumii și cel local. Ei aleg să traducă cărți utile clasei conducătoare (domnilor, odraslelor acestora, boierilor), dar și pentru plăcerea și educarea maselor (*Sindipa* este „dată în tipariu cu cheltuiala lui Simeon Pantea din satul Sălcioa de pe Ariași”, Sibiu). Se observă, în primul rând, preferința pentru operele cu caracter didactic (unele folosite chiar în scop didactic, cum e cazul *Albinușei*, cu a sa ediție bilingvă despre care se crede că putea fi folosită ca manual pentru învățarea limbii slavone) și moralizator. Discursul public al elitei secolelor XV-XVIII (pe care îl servesc traducerile discutate aici) așază, așadar, cultura pe acest fâgaș al educării în spirit religios și moralizator. Abia după 1780, mai ales în Moldova, se remarcă interesul pentru cărțile populare cu subiect romantic, cavaleresc, între care se numără *Alțidas și Zelidia*, *Erotocritul*, *Etiopica*, *Imberie și Margarona*, *Filerot și Antusa*, *Polițion și Militina*, care ilustrează o semnificativă modificare a preferințelor literare. De aici însă, se deschide o altă discuție care poate face obiectul unor cercetări ulterioare în legătură cu relația acestor romane cu valorile universale. În ce privește manuscrisele, ele reprezintă obiecte bibliofile de mare valoare, care îmbină textul cu imaginea miniată și

---

⁶⁹ Alexandru Duțu, *Umaniștii români și cultura europeană*, București, editura Minerva, 1974, p. 13. În acest volum, la capitolul „*Patrimoniul culturii universale și diversitatea culturilor*”, Alexandru Duțu lămurește definiția universalității unui scriitor preluând ideile lui H. Bénac: „Într-un ghid destinat celor care pregătesc dizertații și studii literare pe teme de istoria ideilor (H. Bénac, *Guide pour la recherche des idées dans les dissertations et les études littéraires*, Paris, Hachette, 1961), cultura este definită drept «rezultatul ce se impune spiritului, inimii, voinței, dedus din instrucție și educație, și, totodată, dintr-o anumită experiență a vieții, independentă de cunoștințele precise sau de modurile de a gândi și acționa care au fost învățate». «Universalitatea, se arată mai departe, este o noțiune echivocă ce se cere a fi precizată»; acordăm titlul de universal scriitorului «capabil să emoționeze pe toți oamenii și să fie considerat veridic în toate timpurile și în toate locurile.» (p. 5).

ornamentele. Din păcate, nici unul dintre ele nu a fost înscris până acum în Registrul „Memoria Lumii”⁷⁰, deși s-ar fi convenit poate.

BIBLIOGRAFIE

* * *, *Alexandria. Esopia. Cărți populare*, Prefață de I.C. Chițimia, [București], Editura pentru Literatură, (Colecția BPT), [1966].

* * *, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. 1-2, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu, București, Editura pentru Literatură, 1963.

* * *, *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei RSR, 1979.

* * *, *Enciclopedia literaturii române vechi*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2017.

Alexandria ilustrată de Năstase Negrule, coord. Gabriela Dumitrescu, Cuvânt înainte de Gheorghe Chivu, București, Editura Sapientia Principium Cognitionis, 2015.

Barker, Chris, *The SAGE Dictionary of Cultural Studies*, London-Thousand Oaks-New Delhi, SAGE Publications, 2004.

Basarab, Maria, *De Imitatio Christi – o carte, reper al bibliofiliei*, în „Anuarul Sargetia. Acta Musei Devensis”, serie nouă, nr. II (XXXVIII)/2011, pp. 275-285, articol accesibil online la <http://www.anuarulsargetia.ro/de-imitatio-christi-o-carte-reper-al-bibliofiliei>.

Bond, Stephen; Worthing, Derek, *Managing Built Heritage. The Role of Cultural Values and Significance*, ed. a 2-a, Chichester, Wiley-Blackwell, 2016.

Borchert, Donald M. (Editor in Chief), *Encyclopedia of Philosophy*, 2nd Edition, Farmington Hills, Macmillan Reference USA - Thomson Gale, 2006.

Cartoian, Nicolae, *Cărțile populare în literatura română*, vol. 1-2, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.

---

⁷⁰ Unul dintre registrele UNESCO „pentru conservarea patrimoniului documentar al umanității”. Aici pot fi înscrise colecții valoroase de carte, manuscrise, documente unicat, imagini, documente sonore și video.

Călinescu, G., *Studii și comunicări*, Culegere, cuvânt înainte și note de Al. Piru, București, Editura Tineretului, (Colecția „Biblioteca școlară”), 1966 (comunicarea *Eminescu, poet național*, pp. 147-171 și prelegerea *M. Eminescu, poet universal*, pp. 172-193).

Convenția din 16 noiembrie 1972 privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural, i.e. Decretul nr. 187/1990, în „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 46 / 31 martie 1990.

Darity Jr., William A. (Ed. in chief), *International Encyclopedia of the Social Sciences, 2nd Edition*, vol. 8: Sociology, Parsonian-Vulnerability, Detroit-New York-San Francisco, Macmillan Reference USA, 2008.

De Guevara, Antonio, *Ceasornicul domnilor*, Traducere din limba latină de Nicolae Costin, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1976.

De la Torre, Marta (ed.), *Assesing the Values of Cultural Heritage. Research Report*, Los Angeles, The Getty Conservation Institute, 2002.

Duțu, Alexandru, *Alexandria ilustrată de Năstase Negrule*, București, Editura Meridiane, 1984.

Duțu, Alexandru, *Umaniștii români și cultura europeană*, București, Editura Minerva, 1974.

Flocon, Albert, *Universul cărților. Studiu istoric de la origini până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, Traducere de Radu Berceanu, Postfață de Barbu Theodorescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

Gaster, Moses, *Literatura populară română*, București, I.G. Haimann, 1883.

Gheție, Ion; Mareș, Alexandru, *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, Capitolul „Floarea darurilor”, pp. 381-392.

Hofstede, Geert H., *Culture's Consequences. Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*, Thousand Oaks-London-New Delhi, SAGE Publications, 2001.

Labadi, Sophia, *UNESCO, Cultural Heritage and Outstanding Universal Value. Value-based Analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions*, Lanham, AltaMira Press, 2013.

Lechte, John, *Key Contemporary Concepts. From Abjection to Zeno's Paradox*, London-Thousand Oaks-New Delhi, Sage Publications, 2003.

Lévi-Strauss, Claude; Eribon, Didier, *De près et de loin*, Paris, Éditions Odile Jacob, 1988 (în engleză *Conversations with Claude Lévi-Strauss*, trad. Paula Wissing, Chicago, University of Chicago Press, 1991).

Maiorescu, Titu, *Critice*, Ediție îngrijită, tabel cronologic, aprecieri critice și bibliografie de Domnica Filimon, Prefață de Gabriel Dimisianu, București, Editura Albatros, 1998.

Mazilu, Dan Horia, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, Editura Minerva, 1976.

Mazilu, Dan Horia, *Literatura română în epoca Renașterii*, București, Editura Minerva, 1984.

Mazilu, Dan Horia, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1991.

Micu, Dumitru, *Periplu*, București, Editura Cartea Românească, 1974 (articolul *Național și universal*, pp. 80-85).

Nelson, Brian; Maher, Brigid (eds.), *Perspectives on Literature and Translation. Creation, Circulation, Reception*, New York and London, Routledge, 2013.

Nishio, Tetsuo, *A Bibliography of the "Arabian Nights" in the 18th Century*, în „Bulletin of the National Museum of Ethnology”, vol. 36, nr. 4/2012, Osaka, pp. 561-573.

Piru, Al., *Reflexe și interferențe*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1974 (articolul *Clasici români pe meridianele lumii*, pp. 218-224).

Popescu-Vîlcea, G., *Cărțile populare miniaturate și ornate*, București, Editura Meridiane, 1989.

Ruud, Jay, *Encyclopedia of Medieval Literature*, New York, Facts On File, 2006.

Vianu, Tudor, *Literatura universală și literatura națională*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, (Colecția „Studii literare”), 1956 (comunicarea *Literatura universală și literatura națională*, pp. 279-297).

[Thomas à Kempis], *L'Imitation de Jésus-Christ traduite et paraphrasée en vers par Pierre Corneille*, Préface de P. Bernard de Givé, Notes de Fr. Ducaud-Bourget, Paris, Éditions Albin Michel, (Coll. Spiritualités vivantes, 161), 1998.

[W.A.C.], "On Certain Mss. and 15th Century Editions of the Work *De Imitatione Christi*", în *The Library*, Vol. 1-9, Issue 1/1 January 1897, pp. 17–25.

Referințe online

Archives de littérature du Moyen Âge (ARLIMA): https://www.arlima.net/eh/fiore_di_virtu.html (accesat la 22.11.2017).

Biblioteca Centrală Universitară (BCU) Cluj-Napoca:

http://documente.bcucuj.ro/web/bibdigit/patrimoniu/BCUCLUJ_FCS_BRV574.pdf .

Carta Burra, disponibilă la <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf> (accesat la 20.11.2017).

Instrucțiuni Practice pentru Înțelegerea și evaluarea semnificației culturale, document disponibil la http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/Practice-Note_Understanding-and-assessing-cultural-significance.pdf (accesat la 20.11.2017).

Raportul *The World Heritage List. What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties*, ICOMOS, 2008, disponibil la https://www.icomos.org/publications/monuments_and_sites/16/pdf/Monuments_and_Sites_16_What_is_OUV.pdf (accesat la 22.11.2017).

Runte, Hans R. (2014). Portal, Society of the Seven Sages. Retrieved from <<http://dalspace.library.dal.ca/handle/10222/49107>>.

The European Library: www.theeuropeanlibrary.org.

Bibliothèque nationale de France: <http://data.bnf.fr/documents-by-rdt/11943587/a/page1>.

Catalogul Stanford:

https://searchworks.stanford.edu/catalog?q=%22Graci%C3%A1n+y+Morales%2C+Baltasar%2C+1601-1658%2C+%22&search_field=search_author.

Studiolum 2005: <http://www.emblematica.com/en/cd14.htm>.

Jesuitica Project virtual portal, University of Leuven, Belgium (Maurits Saabe Library): <https://www.jesuitica.be/catalogue-author/4146/>.